

“Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

“Никоҳдан олдин талоқ йўқ” дедилар” (Ибн Можа ривояти).

ОЛТИНЧИ ШАРТ ТАЛОҚ НИСБАТИНИ НИКОҲИДАГИ АЁЛГА БЕРИШ

Талоқ қўювчи сароҳатан ёки далолатан никоҳидаги аёлга талоқ нисбатини қилиши талоқнинг охирги шарти ҳисобланади. Талоқ вақтида аёли олдида бўлиши зарур эмас. Шунинг учун нисбатсиз “талоқ” лафзини ишлатиш билан ёки бегона аёлга талоқ нисбатини қилиш билан аёли талоқ бўлмайди.

أَمَلِ اعْأَهَيْ لِي قَال ط ل ل ا ط ل ل ا ط ف ل ر ء ا ض ل ا د ص ق ن م ء ء ن ا ي د و ء ا ض ق ر ء ع و ق و ي ف ذ ب ا ل ن ك ل و ه ا ن ع م ب

“Лекин, у(талоқ)ни қазоан ҳам, диёнатан ҳам тушиши учун талоқ лафзини ун(аёл)га у(талоқ)ни маъносини билган ҳолда изофани қасд қилиши лозим” .

ТАЛОҚНИ ИЗОФА ҚИЛИШ

Талоқнинг шартларидан талоқ нисбатини аёлга изофа қилишдир. Усиз талоқнинг воқе бўлиши мубҳам бўлиб қолади. Мубҳамлик билан талоқ эътиборга олинмайди. Нисбат икки хил бўлади: биринчиси, сариҳ нисбат, яъни ҳақиқий нисбат; иккинчиси, маънавий нисбат. Талоқ воқе бўлиши учун ушбу икки нисбатдан бири бўлиши талаб этилади.

Сариҳ нисбат – талоқ қўювчи талоқ нисбатини никоҳидаги аёлга очиқ ва равшан тарзда йўналтиради ёки аёлни исмини очиқ-ойдин тилга олади, масалан, Зайд: “Мен аёлим Ҳиндга талоқ қўйдим” ёки “Мени аёлим талоқ” ёки бармоғи билан ишора қилиб “У аёлга талоқ” ёки “У аёл талоқ бўлувчи” дейди. Ушбу зикр қилинган барча суратларда нисбат аниқ, равшандир.

Маънавий нисбат – талоқ нисбати аниқ ва равшан бўлмайди, балки сабаб ва қариналар ёрдамида талоқ нисбати аёлига эканлиги билинади. Масалан, бир киши аёлига ишора қилмай, исмини айтмай “Талоқ бўлувчи” ёки “Талоқ қилдим” ёки “Талоғини бердим” ёки хотинига “Сенга бир талоқ бердим” деди, сўнг бироз сукут қилгач “Икки талоқ ва уч талоқ” деса уч талоқ воқе бўлади. Агар хотинига “Сенга бир талоқ” деб, сўнг “Икки” деди,

أَمْ لَمْ يُدَيُّوْا آدَهَ فِ، أَحْيَ رَصَ أَوْ لِيْلِي قَالِ طَلَا ءَفَ أَضِي هِي فَ سَيَلُّ هُنَّ عَمَّ قَالِ طَلَا هِبَ أَوْ عَقْوَأَفِ
مَلَّ عَأْ هَلَّ لَوِ، فَرُغَلُّ هَتَّ أَرْمَ اِ دُرِّي مَلُّ هُنَّ أَيَفِ قُدَّصِي آلُّ هُنَّ هُرَهَ أَطَا وَءِي نُّ قُلِّي أَيَفِ

“Талоқ нисбати аёлга сароҳатан бўлмаган (маънавий нисбат мавжуд) иборалар билан ҳам талоқни воқе қилдилар. Бу “Қуня” да ҳам таъкидлангандир. Зоҳир гап шуки, (маънавий нисбат бериб айтилган талоқ ибораларидан) уруфда аёлини ирода қилмаган деб айтилса, тасдиқ қилинмайди. Валлоҳу аълам” .

МАЪНАВИЙ НИСБАТ БЕРИЛГАН СУРАТДА ТАЛОҚ ҚАЗОАН БЎЛАДИМИ ЁКИ ДИЁНАТАН БЎЛАДИМИ?

Талоқнинг нисбатини хотинига ошкора берилган суратда талоқ қазоан ҳам, диёнатан ҳам воқе бўлади. Нисбат маънавий бўлса, эр талоқ қўйганлигини инкор қилмаса, қазоан ҳам, диёнатан ҳам талоқ воқе бўлади. Агар, эр қасам ичиб: “Мен бу билан аёлимни ирода қилмаганман ва аёлимни талоқ қўймадим” деса, хотинини ирода қилмаганлик эҳтимоли бор бўлгани учун диёнатан (ўзи билан Аллоҳ ўртасида) талоқ воқе бўлмайди. Лекин, қарина ва далилларга биноан қазоан талоқ воқе бўлади деб ҳукм чиқарилади.

Ҳа, агар қози ёки муфтий у талоқни эътиборга олиб, эр-хотин ўртасини ажратса, эр-хотин ўртасида бойин талоқ воқе бўлади ва аёл эрга ҳаром бўлади. Аёл эри томонидан талоқ қўйилганига амин бўлса, ҳаргиз эри билан эр-хотин сифатида яшаши дуруст эмас.

بِحَاصِلِ اِقْوَاوْ خَلِي رَحَبَلَا يَفِ اَمَلُّ هُوَ اَلَكِ يَفِ ءَحْيَ رَصَدَةَ اَضِي اِلَّا نُوَكُّ مَزَلِّي اَلَوِ
دَارْمَلَّا نَالُّ هَلَّ بَقِ اَمُّ فَلَ اَخِي اَلَةَ فُحُّ تَلَا يَفِ اَمَوِ هَلَّ ءَنَ اَيِدُ قُلُّ طُتِ اَلِ : رَةَ فُحُّ تَلَا
ءَنَ اَيِدُ غَقِي اَلِ اَبِ ذَاكَ قَالِ طَلَا اَبِ رَبِّ اَخٍ وَلَّ هُنَّ اَمُّ رَمَّ اَمَلُّ، طَقَفَ ءَاضَقُ تَقُلُّ لَط

“Баҳр” да таъкидланганидек, эрнинг сўзида талоқнинг нисбатини сароҳатан бўлиши шарт эмас... “Тухфа” асарининг соҳиби: “Диёнатан талоқ воқе бўлмайди” деган. “Тухфа”нинг соҳиби айтган қавл ўзидан олдинги қавлларга қарама-қарши келмайди. Ёлғондан талоқ хабарини берса, диёнатан воқе бўлмайди деб ўтилган иборага биноан, (хотинини талоқ қўйгани аниқ ва равшан бўлмаган суратда) фақат қазоан аёлга талоқ бўлади. Диёнатан эмас” .

“Унинг ҳабаш аёли талоқ” деса, аёли ҳабаш бўлмаса, талоқ воқе бўлмайди... “Муҳит”да аслида қачон нисбат топилиб, аёлнинг исми бошқасига ўзгартирилса, талоқ воқе бўлмайди дейилган. Чунки, танишлик эр аёлининг исмини ўзгартириб айтган исми билан ҳосил бўлмайди. Зеро, ўша (ўзгарган) исм билан аёл бегона аёл бўлиб қолади” .

АЁЛИНИНГ ИСМИ ЎРНИГА ҚАЙНОНАСНИНГ ИСМИНИ ТИЛГА ОЛИБ ТАЛОҚ ҚЎЙИШ

Бир киши тазйиқан бир кишига: “Аёлингга талоқ қўй” деса, у ҳийла қилиб: “Аёли ўрнига қайнонасини исмини тилга олиб талоқ қўйса, аёлига талоқ воқе бўлмайди”.

ИСМИНИ ЎЗГАРТИРИБ ТАЛОҚ ҚЎЙИШДА БИР ҚОИДА

Бир киши аёлини исмини ўзгартириб, аёлига талоқ қилиб: “Мен уни исмини билмар эдим” деди. Бу борада “Баҳрур роиқ” соҳибининг таҳқиқи шуки, исмини ўзгартириб талоқ қўйишнинг икки сурати бор. Биринчиси, аёлнинг исмини ўзгартириб, у томонга ишора қилмай талоқ қўйиш. Бу суратда талоқ воқе бўлмаслиги аниқ ва равшан. Чунки, айтилган лафзлар билан талоқ воқе бўлиши шубҳали бўлиб қолди. Ниятни ўзи билан эса, талоқ воқе бўлмайди. Талоқдаги асл нарса, лафздир. Талоқ лафз сариҳ бўлмай киноя лафз бўлса ҳам ният билан воқе бўлаверади. Лекин, аёлнинг исмини ўзгартириб талоқ қўйиш на сароҳатан ва на киноятан талоқни эҳтимол қиладиган лафз ҳисобланади. Билингики, талоқ ниятни ўзи билан асло воқе бўлмайди.

Иккинчи сурати, аёлга ишора қилиб, унинг исмини ўзгартириб, талоқ қўйиш. Бундай ҳолатда талоқ воқе бўлади. Чунки, аёлнинг исми ўзгаргани билан ишора воситасида аёл тайин бўлиб турибди. Шунинг учун бундай ҳолатда талоқ воқе бўлади.

مَسَالِكُ الذَّبِّ نَأْلُ خَلْقِ الْعَرَبِ غَبَاهُ مَسَارِي وَعُوبَةُ سِنَّ لَاتِجُ وَتَمُّهُ نَأْلُ صَالِ
عَقِي أَهْلِ رَأْسِ أَوْ مَسَالِكُ دَبِّ وَوَيْبُ نَجِّ أَهْلِ أَرْمَانُ وَكَت

“Аслида қачон нисбат топилиб, аёлнинг исми бошқасига ўзгартирилса, талоқ воқе бўлмайди... Чунки, ўша (ўзгарган) исм билан аёл бегона аёл бўлиб қолади. У (аёл)нинг исмини ўзгартириб (талоқ қўйиб), унга ишора

хотининг онасини эрини (иккинчи) исми бўлса ҳам ва унинг қарамоғидалигида унга нисбат бериладиган бўлса ҳам (аёлига талоқ воқе бўлади)... Аслида қачон нисбат топилиб, аёлнинг исми бошқасига ўзгартирилса, талоқ воқе бўлмайди. Чунки, танишлик эр аёлининг исмини ўзгартириб айтганда, аёлнинг кимлиги аниқ бўлмай қолади. Зеро, ўша (ўзгарган) исм билан аёл бегона аёл бўлиб қолади” .

АЁЛИНИНГ ИСМИНИ ТИЛГА ОЛМАЙ ТАЛОҚ ҚЎЙИШ БИЛАН ТАЛОҚ ВОҚЕ БЎЛАДИ

Бир мажлисда аёлининг зикри бўляпти ёки эр аёлга ғазаб қилаяпти ёки бир киши: “Аёлингга талоқ қўй” деди, унга жавобан эр аёлининг исмини айтмай талоқ ёки икки талоқ ёки уч талоқ деса, аёлига талоқ воқе бўлади. Бундай сариҳ лафзлар ишлатилган вақтда эр талоқни ният қилсин ёки қилмасин талоқ воқе бўлаверади. Чунки, сариҳ лафлар билан ниятсиз талоқ тушади.

وَوَيْ مَلٍّ وَأَهْلًا خَ وَيَوْنًا وَإِخْلًا حَيْرٌ صِلًا نَمَاهًا نَعْمَبَامَ وَطَافِلًا لِدَوْبٍ يَا أَوْبُ عَقَيْ وَ
أَيْشٍ.

“У (лафз)лар ва уларнинг маъносидаги сариҳ(лафз)лар билан талоқ воқе бўлади...Гарчи лафзларнинг аксини ният қилса ҳам ёки бирор нарсани ният қилмаса ҳам” .

ТАЛОҚ ТУШИШИ УЧУН АЁЛИ ОЛДИДА БЎЛИШИ ВА ЭШИТИШИ ШАРТ ЭМАС

Бир киши аёли йўқлигида талоқ қўйса, талоқ воқе бўлади. Чунки, талоқни тушиши учун талоқ қўяётган вақтда аёли олдида ёки олдида бўлмаслиги шарт эмас. Балки, никоҳида бўлиши шарт. Шунга биноан ярим кечада ҳеч ким йўқ жойга бориб ўзи эшитадиган паст овозда аёлига талоқ қўйса, талоқ воқе бўлади.

АЁЛИМГА НОМДОШ ҚЎШНИГА ТАЛОҚ ҚЎЙИШНИ ИРОДА ҚИЛДИМ ДЕЙИШ

Бир кишини Зайнаб исмли аёли бўлиб ва қўшни аёллардан бирининг исми ҳам Зайнаб бўлс, бир кун эр: “Зайнабга талоқ” деб, мен бу сўзимдан қўшни

аёл Зайнабни ирода қилгандим деса, унинг гапига қулоқ тутилмайди, яъни аёли ўша заҳоти талоқ бўлади.

بَبْنِي زُتَيْنَ لَاقِ نِ اِفْ هُتْ اَرْمَا تَقُولُ طُبْنِي زُ هُتْ اَرْمَا وُ ، قُولِ اَطُبْنِي زَ لَاقِ وُلْ اَمَكِ
ءَاَضَقُ قُ وُ دَصُّيْ اَلَّ ةَّبْنِي جْ اُ

“Масалан, Зайнаб талоқ деса, аёлини исми Зайнаб бўлса, аёли талоқ бўлади. Агар бегона Зайнабни назарда тутганман деса, қазоан тасдиқ қилинмайди” .

ИСМИНИ ҲАРФЛАРИНИ ЎРНИНИ АЛМАШТИРИБ ТАЛОҚ ҚЎЙИШ

Бир кишини аёлини исми Наима бўлса, эри Аимага талоқ деса ёки Азима бўлса, Аtima деб талоқ қўйса, шунингдек алмаштириб ўқилган ҳарфлар бир махраждан чиқмаса ва у ном билан одатда аёл чақирилмаса ҳамда айтган сўзи билан аёлига талоқ қўйишни ирода қилмаса, талоқ воқе бўлмайди. Шунинг учун талоқда икки нисбатнинг бири топилиши шарт. Аёлнинг исмида ҳарфларни алмаштириб талоқ қўйишда нисбатнинг икки тури ҳам топилмаяпти. Шу боис талоқ воқе бўлмайди.

Ҳа, агар эр ўз аёлим Аtimaга талоқ қўйдим деса, сўзларни ўрни алмашган бўлса ҳам талоқ воқе бўлади. Чунки, “ўз аёлим” деб, талоқ нисбатини аёлига боғлади.

ءَاَضَقِ اِلْ اِنْمُ بْ اَطْحُ لْ اَوْ طُرِّشْ لْ اَلْ اَهْ نِ اِفْ ةَّبْنِي وَنْ غَمْلُ اِيْ اُ اَهْ لْ اِلْ ةَّبْنِي لْ اِفْ اَضْ اِلْ اِوْ كَرْتِ لْ غَقْوِيْ مَلْ
قُولِ اَطُبْنِي زُ وُ قُولِ اَطِ يْ تْ اَرْمَا وُ حَنْ اَذْ كُ وُ ، قُولِ اَطِ وُ دَهْ وُ حَنْ ةَّرَ اَشْ اِلْ اَذْ كُ وُ ةَّبْنِي وَنْ غَمْلُ اِ

“Аёлга нисбатни тарк қилгани учун талоқ воқе бўлмайди. Нисбат беришни тарк қилгани учун, яъни маънавий нисбат беришни. Чунки (талоқда) нисбат бериш шартдир. Хотинига гапириб турганлиги маънавий нисбатдир. Шунингдек, “Бу (аёл) талоқ” деб ишора қилиш, “Аёлим талоқ” ёки “Зайнаб талоқ” дейиш ҳам” .

ЯҚИН МАХРАЖЛАРДАН ЧИҚАДИГАН ҲАРФЛАРНИ МАСАЛАН “Ж” БИЛАН “З” ЛАРНИ АЛМАЙШТИРИБ АЙТИБ ТАЛОҚ ҚЎЙИШ

Бир киши аёлини исмини хато қилиб айтиб талоқ қўйса, масалан Азима дейман деб Ажима талоқсан деса ёки Зайнаб дейман деб Жайнаб талоқсан деса, ушбу суратларни барчасида талоқ воқе бўлади. Чунки, талоқ қўяётган маҳалда аёлини исмини тўлиқ айтадиган эрлар кам бўлади.

Жумладан, олимлар ҳам ўзларининг гапларида тўлиқ ҳарфларни махраждан чиқаришга риоя қилмайдилар. Ҳа, ўша аёлнинг исми уруфда, одамлар орасида эр талоқ қўяётган вақтда айтгани каби янглиш тарзда айтиладиган бўлиши шартдир. Бу ерда изофаи маънавия топилгани учун аёл талоқ бўлади. Бу ҳукмда олимлар ҳам, жоҳиллар ҳам тенгдир. “Баҳрур роиқ” да ҳам бу қавл таъкидланган.

БОШҚА АЁЛНИ АЁЛИМ ДЕБ ЎЙЛАБ, АЁЛИНИ ИСМИНИ АЙТИБ ТАЛОҚ ҚЎЙИШ

Бир киши ўтирган аёлни хотиним деб ўйлаб, ишора қилиб: “Эй, Зайнаб талоқсан” деса, кейин у ўтирган аёл уни хотини бўлиб чиқмаса, у кишининг аёли Зайнабга талоқ воқе бўлади. Чунки, аёлни исмини айтиш билан талоқ қўйилаётган шахс аниқ бўлди.

أَوْصَحَّشَ لِي لِإِشْرَئِيلَ مَلَوْ قُلُوبَاطْرِبْتَنَ أَرْمَعُ أَيَّ لَاقَفُ عَرْمَعُ هُتَأْرَمُ أَنْ نَظْأَصْحَّشَ إِأْرُ وَلَوْ
دَجُّو دَقُّو مَسَالِةَ رَاشِإِلِ مَدَعَدَنْ عَرْبَتُغُمُ لَأَنْ أَلُ قُلُوبَتِ هُتَأْرَمُ إِزِيْغُ صَحَّشَ لِي لِإِذِإِ

“Бир киши бир шахсни кўриб, хотиним Умра деб ўйлаб: “Эй, Умра сен талоқсан” деди ва унга ишора қилмади. Натижада у бошқа аёл экан. Бас, у исми айтилган аёл талоқ бўлади. Чунки, ишора йўқлигида эътиборга олинмайдиган нарса, исмдир. У эса, мавжуддир” .

КҲР АЁЛГА ТАЛОҚ ҚЎЙИШ

Бир киши аёли томонга ишора қилиб: “У кўр аёлимга талоқ” деса-ю, у аёл кўр бўлмаса, ишора қилган аёлига талоқ воқе бўлади. Чунки, ишора пайтида исм ва сифатлар эътиборга олинмайди.

عَرْيَصَبُّ لِي لِإِشْرَإِوُ قُلُوبَاطْرِبْتَنَ أَرْمَعُ أَيَّ لَاقَفُ عَرْيَصَبُّ عَرْيَصَبُّ أَرْمُ أَلِ نَإَكُ وَلَوْ
عَرْيَصَبُّ لِي لِإِشْرَإِ عَمُ عَرْيَصَبُّ لِي لِإِشْرَإِ عَمُ عَرْيَصَبُّ لِي لِإِشْرَإِ عَمُ عَرْيَصَبُّ لِي لِإِشْرَإِ عَمُ

“Бир кишини кўзи соғлом аёли бўлса, у: “Бу кўр аёл талоқ” деб, кўзи соғлом аёлига ишора қилса, кўзи соғлом аёл талоқ бўлади. Чунки, ишора бўлганда исм ва сифатга эътибор берилмайди” .

УРҒОЧИ ИТГА ТАЛОҚ

Бир киши аёли томонга ишора қилиб: “У урғочи итга талоқ” деса, бас ишора қилган аёлига талоқ воқе бўлади. Чунки, ишора билан сифат йўқ ҳукмида бўлиб, аёли тайин бўлиб қолади.

”رَبَّتْ غَتَّ الْهُنَّ أَنْ م : اُولَاقِ اِمْلَحْ لِحْلِقْ اَطْطُةَ لِكُلِّ لِهْدَمِهْ وَتَأْرَمَالِ لَاقِ هُءَلْ وُقِ
”رَاشِ اِلْ اِعْمُةَ يَمْ سَتَلْ اَوْ ةَ فِصَلْ لَ”.

“Ишора билан тасмия ва сифат эътиборга олинмайди деган қавлларига асосан: “Аёлига бу урғочи ит талоқ” деса, талоқ тушади...” .

СЕНГА ТҮРТ ИМОМ МАЗҲАБЛАРИГА БИНОАН ТАЛОҚ

Бир киши: “Сенга тўрт имом қавлига биноан талоқ” деса, Аллома шомий қавлига биноан бил иттифоқ у сўзни айтган кишининг аёлига ражъий талоқ воқе бўлади”.

”يَعْنِي جَرِّ لِعِ وُقُو وَا لَعَوْلُكَ بِهَادِمًا لِقِ اَفْتَالِ اَنْ اَبَّ اَلْ اِيْعَجَّ رِهْ وَا يَفِ ةَ بَشِ اَلَوْ
”قِ اَطِ تَنْ اَبَّ”.

“Сен талоқсан” деса, тўрт мазҳаб имомлари иттифоқига биноан бир ражъий талоқ воқе бўлади. Бойин эмас, ражъий бўлишида шубҳа йўқ” .

ФАҚИҲЛАРНИНГ ҚАВЛИ, ҚУРЪОН ҲУКМИ, ФАЛОН ҚОЗИ ЁКИ МУФТИ ҚАВЛИГА АСОСАН ТАЛОҚ

Бир киши аёлига: “Қуръон ҳукми ёки фақиҳ ёки қози ёки мусулмонлар ёки фалон муфтий қавли, фатвосига мувофиқ талоқсан” деса ва талоқ қўйишни ният қилса, диёнатан талоқ воқе бўлади. Ният қилмаса, диёнатан талоқ тушмайди. Ҳа, шу сўзларни аёлига айтган киши қози ёки муфтий олдида ҳукм чиқариб бериши учун борса, қози ёки муфтий албатта талоқ тушишига ҳукм чиқаради. Қазоан эса, у суртларнинг барчасида ният қилган бўлсин ёки ният қилмасин аёлига талоқ воқе бўлади.

”نَالُ فِ لَوْ وَا نَارُقُلَا وَا نِيْمَلْ سُمْ لًا وَا ةَ اَضُقُلَا وَا ءَاةَ قُفْلَا لَوْ وَا يَفِ قِ اَطِ تَنْ ا
”يَلْ نَلْ اَبَّ اَلْ اِنْ اِيْدُ قُلْ طَتِ اَلْ وَا ءَاَضُقُ قُلْ طَتِ يَفِ تُمْ لًا وَا يَضِ اَقُلْ لَ”.

“Сен фақиҳлар ёки қозилар ёки мусулмонлар ёки Қуръон ёки фалон қози ёки муфти қавлига биноан талоқ сан деса, қазоан талоқ бўлади. Диёнатан эса, ният билан талоқ воқе бўлади” .

ЯХУДИЙ ҒЕКИ НАРСОНИЙ ДИНИГА МУВОФИҚ ТАЛОҚ

Бир киши аёлига: “Сен яхудий ва насроний динига мувофиқ талоқсан” деса, бир ражъий талоқ воқе бўлади.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ قُمْ فَأَنذِرْ ۚ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ۚ

Шунингдек, (бир ражъий талоқ воқе бўлади) яхудий ва насоро динига кўра талоқсан деса ҳам. Хайрур Рамлий Фатаво бергани каби” .

ТАЛОҚХОН НОМЛИ АЁЛ

Бир кишининг аёлини сими Талоқхон бўлгани боис эр аёлини Талоқ деб чақирса, эрни ниятига боғлиқ бўлади. Агар талоқ деб чақиришдан талоқни ният қилса, аёлига талоқ воқе бўлади. Ният қилмаса, талоқ тушмайди. Аслида, сариҳ лафзларда талоқни ният қилиш шарт бўлмасада, аёлни исми Талоқхон бўлгани боис ниятга зарурат бор.

أَلْأَلْوَاعِقُ وَالْأَقْلَاطُ أَمْ سَأَنُكَ

“Аёлни исми Талоқ ёки Хур бўлса, у(аёл)ни эр чақираётганда талоқни ёки хур бўлишини ният қилса, иккаласи ҳам воқе бўлади. Ният қилмаса, (талоқ ҳам, итоқ ҳам) воқе бўлмайди” .

АЁЛИГА МУТАЛЛАҚА ДЕБ НОМ ҚЎЙГАН КИШИ

Бир киши аёлига муталлақа (талоқ қилинган) деб ном қўйиб “Мен сенга муталлақа” деб ном қўйдим деса, бунинг ҳукми ҳам исми Талоқ бўлган аёл ҳукми билан бир хил бўлади, яъни Муталлақа деб чақираётганда ният қилса, талоқ бўлади. Ният қилмаса, талоқ воқе бўлмайди. Ният қилмаган ҳолатда диёнатдан ҳам, қазоан ҳам талоқ деб эътибор қилинмайди.

أَمْ يَفِيءُ الْإِنْسَانُ عَلَىٰ لِقَائِ رَبِّهِ أَلَّا يَذَّكَّرْ ۚ

“Киши аёлини муталлақа деб номлаб: “Сени Муталлақа” деб номладим деса, диёнатан ҳам, қазоан ҳам талоқ воқе бўлмайди” .

АЁЛИГА: “СЕНИ ҚИЗИНГ МИНГ ТАЛОҚ” ДЕБ АЙТИШ

Аёл эридан талоқ қўйишини талаб қилса, эр унга жавобан: “Сени қизингга минг талоқ ёки сени қизингга ва бошқасига минг талоқ” деса, у билан унинг аёлига талоқ воқе бўлмайди.

رَبِّعَنْ مُمْقِلِ طَاتِ الرَّزْمِ كَنْبِإِ "جُوزِلَ لِقَافِ أَثَلِثِ يَنْقُلُ طَافِجَ وَرَلِ تَلِاقُةً أَرْمِا"
"رَبِّعَنْ مُمْقِلِ طَاتِ الرَّزْمِ كَنْبِإِ".

“Аёл эрига: “Менга уч талоқ бер” деса, эр: “Сени ўғлига минг” деса, ниятсиз талоқ воқе бўлмайди” .

АЁЛЛАРИДАН БИРИНИ ТАЛОҚ ҚИЛИШ УЧУН ЧАҚИРСА, БОШҚА АЁЛИ ЖАВОБ БЕРСА

Бир кишини Зайнаб ва Умра аёллари бўлиб, аёли Зайнабга талоқ қўйиш учун чақирса, Умра жавоб берса, эр сенга уч талоқ деса, жавоб берувчи аёлга, яъни Умрага уч талоқ воқе бўлади. Агар ҳали Умрага никоҳланмаган бўлса, эрни айтган талоғи ботил бўлади ва ҳеч кимга талоқ тушмайди. Ҳа, агар эр мен бу билан Зайнабга талоқ қўйишни ният қилгандим деса, Зайнабга ҳам талоқ воқе бўлади. Агар эр: “Эй, Зайнаб” деса ҳеч ким жавоб бермаса, эр: “Сен талоқсан” деса, Зайнабга талоқ тушади.

قَالَ طَاتِ نَنْ لِقَافِ رَمْعُهُ تَبَاجِأَفُ بَنْبِزِ أَي لِقَافِ رَمْعُهُ وَبَنْبِزِ نَاتِ أَرْمِا هَلْ لُجَرِ
كَلَّتْ وَرَاشِ إِبَابِ وَدَهَاتِ قُلْ طَبَنْبِزِ تَيْ وَنَلِاقِ وَوَبِجُمْلِ تَقُلْ طَاتِ أَثَلِثِ
تَقُلْ طَاتِ دَحْأُ بَجِي مَلْفُ قَلِطِ نَنْ بَنْبِزِ أَي لِقَافِ وَوَصَالُ خُلِ أَي فِ أَذْكَ فِ أَرْتِ عِ إِبَابِ
بَنْبِزِ.

“Бир кишини Зайнаб ва Умра номли аёллари бўлса, аёли Зайнабни чақирса, Умра жавоб берса, эр сенга уч талоқ деса, жавоб берувчи аёлга уч талоқ воқе бўлади. Агар эр Зайнабни ният қилгандим эеса, иккала аёл ҳам талоқ бўлади. Улардан бири ишора билан бошқаси эътироф билан талоқ бўлади. “Хулоса” да ҳам шундай дейилган. Агар эр: “Эй, Зайнаб сенга талоқ” деса, ҳеч ким жавоб бермаса, Зайнаб талоқ бўлади” .

СЕНГА ТАЛОҚ ДЕБ, УЧ БАРМОҚҚА ЁКИ УЧ ЧИЗИҚҚА ИШОРА ҚИЛИШ

Эр аёлига: “Сен талоқсан” деб, уч бармоқ билан ишора қилса ёки ерга уч чизик тортиб, уч чизикдан мурод талоқ деса, аёлга уч талоқ воқе бўлади. Шаръий ҳалоласиз аёл эрга ҳалол бўлмайди.

ثَالِثَ يَهَفُ عِبَاصًا ثَالِثًا رَبَّ رَاشِرًا وَادَّكَهُ قُلُوطًا تَنَاطُ

“Сен шундай талоқсан деб, уч бармоқ билан ишора қилса, у (аёл) уч талоқ бўлади” .

ЧИЗИҚ ЧИЗИШ БИЛАН ТАЛОҚ ВОҚЕ БЎЛМАЙДИ

Бир киши талоқ лафзини айтмай фақат чизик чизса ва талоқ қўйдим деб айтмаса, талоқ воқе бўлмайди. Ҳа, агар киноя лафзларни истеъмол қилса, масалан, учта чизик чизиб, учта майда тошларни отиб: “Мен сени тарк қилишни ният қилдим” дейиш билан талоқи боин воқе бўлади.

أَوْرَمَ أَبٍ وَأَوْهَيْ لِرَجْحِ أَثَالِثِ أَقْلٍ لِبِ غَوِي أَلْفِ خَلِ هِي فِ أَلِ لِمَ غَتَسِي مَلِ أَمُ هُ حِي رَصِ
قَالَ طَلَّ نَكْرًا نَأَلُ هَانُمَّ دَقَّ أَمَّ كَ أَقَالَ طَقَّ لِحَلِّ أَوْ أَقَالَ لِي لِدَقِّ تَعَانِ وَأَوْهَيْ شَرَقَّ لِحَبِ
رَكَذًا مُمُ هَمَّ أَقَمُ مُمُوقِي أَمُ وَأُ طَفَّلًا

“Талоқнинг сариҳи фақатгина талоқдагина ишлатиладиган лафзлардир... Аёлга учта тошни отиш ёки сочини олишга бюриши билан талоқ воқе бўлмайди. Гарчи тош отишни, соч олдиришни талоқ деб эътиқод қилса ҳам. Чунки талоқнинг рукни лафз ёки юқорида зикр қилиб ўтилган унинг ўрнига қоим бўладиган нарсадир” .

АЁЛГА ТЕГИШЛИ ҚИЛИБ ТАЛОҒИ САҲИҲ ДЕЙИШ

Аёли билан уришиб, эрнинг жаҳли чиқиб турганда бир киши: “Талоғини бер” деди. Шунда эр “Талоқ” деса, бир ражъий талоқ воқе бўлади.

عِيَّ عَجْرَةَ دِحْ أَوْ رَحَبَ تَقْلَطَ عَجْلًا لِبِ سَلَبٍ وَأَمَّ غَنَ : لَأَقُفَ كَتَأْرُمًا تَقْلَطَ : هَلَّ لِي قَوْلًا وَ

“Эрга “Аёлингни талоқ қилдингми?” дейилса, эр: “Ҳа” ёки “Шундоқ” деса, аёлга бир ражъий талоқ бўлади. “Баҳр”да шундай дейилган” .

БИР КИШИ БЕГОНА АЁЛГА ТАЛОҚ БЕРСА, АЁЛНИ ЭРИ ЭШИТИБ, ТЎҒРИ ЁКИ ЯХШИ ГАП ДЕЙИШИ

Ота ўғлини аёлини талоқ қилди ва айтдики: “Мен сени аёлингни талоқ қилдим” деса, У яхши қилмабсиз деса, талоқ воқе бўлмайди.

Ҳа, агар эр: “Аллоҳ сенга раҳм қилгур! Мени ундан қутқарибсан” деса, уни гапи ижозатга ҳамл қилиниб, талоқ воқе бўлади деб қарор берилади.

الرَّكَانِ لِلْجَوْوِ عَى لَع تَأْسَاقْ وَأَو تَنَسَحَاقْ فَ كَتَأْرْمَا تَقْوَلَط: هِرْيَغْلَاقْ لُجَر
“ةَزَاجِانَا خِلَا نَم يَن تَصْلَحُ تَيَحُّهَلْ لَ كُؤْمَحْرِي تَنَسَحَاقْ وَو. ةَزَاجِانَا وَوْ .

“Бир киши ўзидан бошқага: “Аёлингни талоқ қилдим” деди. Шунда у киши кесатиб: “Жуда чиройли иш қилибсан” ёки “Ёмон қилибсан” деса, ижозат бўлмайди. Агар: “Аллоҳ раҳм қилгур! Мени ундан халос қилиб, жуда яхши иш қилибсан” деса...ижозат бўлади” .

ТАЛОҚНИНГ ХАБАРИНИ ЭШИТИБ ЭРНИ ЖИМ БЎЛИБ ҚОЛИШИ РОЗИЛИК АЛОМАТИ ЭМАС

Бир киши бир кишига: “Аёлинг ундай-бундай бўлса, талоқ қилгин” деса, эр бирор жавоб бермай скут қилса, аёлига талоқ воқе бўлмайди. Она ўғлига: “Сен талоқ қўймасанг, сени номингдан мен аёлингга талоқ қўйдим” деса, эр жим турса, талоқ воқе бўлмайди.

Бир киши эр-хотинни мажлисга чақириб, эрга: “Аёлига талоқ қўй” деб, аёлга: “Эринг талоқ қўйса, сен розимисан” деди. Шунда, аёл: “Биз розимиз” деди. Эр эса, барча гапни эшитиб, нафий ҳам, исбот ҳам қилмади. Бундай ҳолатда аёлга талоқ воқе бўлмайди. Чунки, талоқ бериш ҳаққи аёлники эмас, балки эрникидир. Шу боис қачон эр аёлга талоқ қўйса, ўшанда аёл талоқ бўлади. Бу масалада бирор киши эр-хотин ўртасига тушиб, аралашиси таъсир кўрсатмайди ва эрнинг жим туриши розилик деб ҳам тушунилмайди. Зеро, талоқнинг рукни талоқ лафзи ва унинг ўрнида ишлатиладиган лафзлардир. Бу ўринда талоқ рукнлари топилмаяпти.

مَاقَمٌ مَوْقِيٍّ أَمْ وَأَخْلَاقٌ لِقَالِ طَلَايَ نَعَمَ عَى لَعَّالَدَلْ جِي دَلُّظْفَلَلِ قَالِ طَلَايَ نَكْرُ
“ظْفَلَلِ .

“Талоқнинг рукни талоқ маъносига луғатда далолат қилиш учун қўйилган лафздир... ёки лафзнинг ўрнига қоим бўладиган нарсадир” .

ЁЗИШНИ БИЛГАН СОҚОВНИНГ ТАЛОҒИ ФАҚАТ ЁЗИШ БИЛАН БЎЛАДИ

Ёзишни билмайдиган Соқовларни ишораси эътиборга олинади. Ёзишни билмайдиган Соқовларни ишмо-ишораси талоқ бобида эътиборга олинмайди.

Бундай кишилар талоқ бериш учун ёзма талоқнома ёзишлари талаб этилади. Чунки, ёзиш ишорадан кўра аниқ ва равшанроқдир. Ишорага эътибор қилиш чорасиз қолган ўринлардагина бўлади. Ёзишни биладиган ўринда ишорага зарурат йўқдир.

عَافِدُنَالِ رَاشِإِلَابُ قَالَطُغَقِي آلَ بَاتِكُلْ لِنَسُحِي نَاكَ نِخِي إِشْمَلْ أَضْعَبَ لَأَقْو
رَاشِإِلْ أَم دَارْمَلْ أَلَعَلْ دَأُوهْ أَمَبَ رَوْرُضَلْ

“Баъзи машойихлар: “Ишорадан кўра муродга далолат қилувчи нарса мавжуд бўлгани учун ёзишни биладиган кишини ишораси билан талоқ воқеъ бўлмайди. Чунки, ишорага зарурат йўқдир” .

СОҚОВНИНГ ТАЛОҒИ

Соқов киши ҳар бир ишни имо-ишора билан қилгани учун шарияти исломия соқовнинг баъзи ишораларини уруф бўлган ишора деб эътиборга олган.

Соқовнинг имо-ишораси гапиришни мақомида бўлиб, у талоқда эътиборга олинади. Чунончи, “Баҳрур роиқ” да шундай дейилади:

مَوُوهُفَم تَرَا صَ اَهَّ نَالِ وَتَرَا شِإِبُ غَقِي قَالَطَلْ نِإْفَ سَخْ أَوْزَلْ نَاكَ وَوَلَوْ

“Эр соқов бўлса, талоқ уни ишораси билан воқеъ бўлади. Чунки, ишора тушунарли бўлиб қолди” .

“Дуррул мухтор”нинг соҳиби эса, бу ҳақда шундай дейди:

أَنَاسُ حُتُّ سِإِ قَطَانِ لَإِ رَابِغَكُ نُو كَتَّ أَهَّ نِإْفَ دُوَّهْ غَمَلْ وَتَرَا شِإِبُ

“Эрнинг англашилган ишораси билан талоқ тушади, чунки ишора истиҳсонда нотиқнинг ибораси каби бўлади” .

ҚАНДАЙ СОҚОВНИНГ ИШОРАСИ МУЪТАБАРДИР

Талоқ бобида туғма Соқовларнинг ишораси ёки кейинчалик бирор касаллик сабабли пайдо бўлиб инсонлар уни имо-ишорасини тушунадиган бўлиб қолгунларича соқов бўлиб юрган инсонларни имо-ишораси эътиборга олинади. Бир муддат Соқов бўлиб қолса ёки ҳали инсонлар у Соқовни имо-ишорасини тушундиган даражага етмаган бўлса, уларни имо-ишоралари талоқ бобида муътабар эмас ва бу ҳолатда имо-ишора билан

аёлларини талоқ қилсалар талоқ воқе бўлади деб ҳукм қилинмайди.

مَادَوَ لِكُلِّ ذِي لَعْنٍ عَارِطًا وَأَسْرَحَ أُوهُوَ دَلُوبٌ يَدْلُو وَيُرِي وَرَأْسُ الْإِبْرَةِ سَرْحٌ أَلَا قَالَ طُعْقَيْ وَ
رَبَّتْ عُيْمٌ مَلَّ الْإِوَاءُ مَوْهُفَمٌ هُتْرَأَشِ تَرَأَصِ يَّتَح

“Соқовнинг ишора билан қилган талоғи тушади. Соқовдан мурод туғма ёки кейинчалик пайдо бўлиб, ишораси тушунарли бўлиб қолган соқовлардир. Ишораси тушунарли бўлмаса, ишораси (талоқ бобида) эътиборга олинмайди” .

СОҚОВНИНГ БЕРГАН ТАЛОҒИ ҚАЧОН ТАЛОҚ БЎЛАДИ

Соқовнинг ишора билан қўйган талоғи сариҳ лафз ўрнида деб ҳукм қилингандир. Бир ва икки талоққа қилган ишораси билан ражъий талоқ воқе бўлади. Агар уч талоққа ишора қилса, муғаллаза (уч талоқ) воқе бўлади.

Агар соқов ёзма тарзда талоқ берса, уни ҳукми нотик инсон ҳукми билан тенг бўлади. Агар сариҳ лафзларни ёзса, бирдан иккигача ражъий талоқ бўлади. Учтада эса муғаллаза (уч талоқ) бўлади. Агар киноий лафзларни ёзиб, талоқ қўйса ният билан талоқ воқе бўлади.

يُعْرَوُهُ فَثَالِثٌ لَانُودَانَكَ إِذْ رَأْسُ الْإِبْرَةِ مَوْهُفَمٌ أَلَا طُ

“Эрнинг ишораси билан тушунилган талоқ учтадан оз бўлса, ражъийдир” (Жавҳаратун наййира).

СОҚОВНИНГ УЧТА ТОШ ОТИШИДАН ТАЛОҚ МУРОД БЎЛМАЙДИ

Соқовнинг аёли эридан талоқ олиш учун эрига: “Учта тош отгин” деб айтди. Соқов эса, аёлига учта тош оди. Бас, у билан талоқ воқе бўлмайди.

مَوْهُفَمٌ رَأْسُ الْإِبْرَةِ وَنِيَّتُ سُمْ لَلِةِ بَاتِ كَلَّانُمْ هَمَّاقُمْ مَوْقَيْ أَمْ وَأَطْفَلٌ لَلِامِبِ دَارًا وَ
أَهِي لِرَاجِحِةِ ثَالِثِ أَعْقَلِ لِبِ عَقِي أَلَف

Жумлалар орасида “ма” лафзи келди. Ундан мурод талоқ лафзи ёки унинг ўрнига қоим бўлувчи очиқ равшан ёзув ёки тушунилган ишорадир. Бас, учта тошни отиш билан талоқ воқеъ бўлмайди” .

ТАЛОҚНИ ИРОДА ҚИЛИШНИНГ ЎЗИ БИЛАН ТАЛОҚ ВОҚЕ БЎЛМАЙДИ

Бир киши аёлига: “Мен сени талоқ қўйишни ирода қилдим” деса, у билан аёли талоқ бўлиб қолмайди. Чунки, талоқ тушиши учун лафзлар ўтган замонда ёки ҳозирги замонда бўлиши зарурдир. Иродани ўзи билан талоқ воқе бўлмайди.

عُقِيَ الْكَلِّ طَتْرًا لِقَوْلٍ

"Талоқнинг ирода қилдим дейиш билан талоқ воқе бўлмайди" .

ТАЛОҚ НИСБАТИНИ ЗАМОНГА БЕРИШ

Талоқ жузъланишни қабул қилмайди. Шунинг учун бир киши талоқ нисбатини бир замонга ёки вақтга таълиқли қилса, вақтнинг аввалги жузъидан бошлаб талоқ рўёбга чиқади. Масалан, ўтган куни, индинга талоқсан, бир ҳафтадан сўнг ёки бир ойдан кейин талоқсан деса, бундай ҳолатларда тайин қилинган кунлар келиши билан аёлига талоқ воқе бўлади. Аллома Шомий бу ҳақда шундай дейди:

حُصِّلَ لِعُورٍ طَدْرًا لِقَوْلٍ دَغِيٍّ وَأَدْعُ قَلِطًا تَنَاءً

“Агар эр аёлига: “Эртага талоқсан” ёки “Эртанинг ичида” талоқсан деса, тонг отиши билан талоқ воқе бўлади” .

ИККИ ВАҚТГА ТАЛОҚ НИСБАТИНИ БЕРИШ

Бир киши икки вақтга талоқни нисбатини бериб: “Бугун, эртага талоқсан” ёки “кеч ва кундуз талоқсан” ёки “Кунни ва кечни киришида талоқсан” деса, бу суратларнинг барчасида икки ражъий талоқ воқе бўлади. Чунки, талоқни икки вақтга нисбати берилганида, биринчи вақт кириши билан бир талоқ, иккинчи вақт кириши билан иккинчи талоқ воқе бўлади. Аллома Шомий буни баён қилиб: “Маътуф билан маътуфи алайҳ бошқа-бошқа бўлади” деб таъкидлаган. Бас, биринчиси билан иккинчисини битта деб ҳукм қилишга зарурат йўқ.

يَفْلِقُ حَلَّ طَعْمٍ وَوَلَّوْا لَطْفًا لِّلرَّبِّ عَمَّا دَعَا وَمَوَّيِّلًا قَلِطًا تَنَاءً يَفَوَّ
عَاقِبِي إِذَا لَانَ حَاحُ الْهُنَّ أَرْيَغُ عَيْلَعٍ فَوُطِعَ مَلَأُ رِيغَ فَوُطِعَ مَلَأُ نَأَلِ نِيَّيِّبَتَلَلَا
يَفْلِقُ لَدُنْ كُمِّي الْوَمَوِّيَّ لَأَهْلِي عَقَاوَقًا لَطِبَ أَدْعَاؤُ صَوْنًا كَمَا لِي فَفِي خَالِ

نَاغَقَيَفَيَّةِنَاثَلَا

“Сенга буган, эрта талоқ” ёки “Эрта, бугун талоқ” дейилса, атф қилинсада аввалги лафз эътиборга олинади... “Табийин” да маътуф маътуфун алайҳдан бошқа бўлади дейилган. Лекин, эртаси куни аёлни бугун воқеъ бўлган талоқ билан васф қилиш мумкин бўлгани учун бошқасини аввалгиси ичига воқеъ қилишга ҳожат йўқ. Иккинчисида бунинг имкони йўқдир. Бас, иккиси ҳам воқеъ бўлади” .

КЕЧГАЧА ЁКИ КЕЛАЁТГАН ОЙГАЧА ЁКИ КЕЛАСИ ЙИЛГАЧА ТАЛОҚ

Бир киши аёлига: “Кечгача ёки келаси ойгача ёки келаси йилгача ёки келаётган ёзгача ёки келаётган қишгача талоқ” деса, бу суратлар билан талоқни воқеъ бўлишини уч кўриниши мавжуд. Улар:

1. Белгиланган вақт ўтишидан кейин талоқ тушушини ният қилса, вақт ўтгандан кейин талоқ бўлади. Масалан, кечгача талоқ дейилганда, кеч ўтгандан кейин талоқ воқеъ бўлади;
2. Бу сўзларни айтиб, талоқни дарҳол тушушини ният қилса, бир ражъий талоқ воқеъ бўлади;
3. Бу сўзларни айтиб бирор ниятни қилмаса, вақт ўтгандан кейин талоқ воқеъ бўлади.

لَا يُؤْتِيهِمْ نَافِلًا إِنَّهُمْ يُكْفَرُونَ وَإِنْ سَأَلْتَهُمْ لَمْ يَكْفُرُوا لَمْ يَكْفُرُوا لَمْ يَكْفُرُوا لَمْ يَكْفُرُوا
لَمْ يَكْفُرُوا لَمْ يَكْفُرُوا لَمْ يَكْفُرُوا لَمْ يَكْفُرُوا لَمْ يَكْفُرُوا لَمْ يَكْفُرُوا
لَمْ يَكْفُرُوا لَمْ يَكْفُرُوا لَمْ يَكْفُرُوا لَمْ يَكْفُرُوا لَمْ يَكْفُرُوا لَمْ يَكْفُرُوا
لَمْ يَكْفُرُوا لَمْ يَكْفُرُوا لَمْ يَكْفُرُوا لَمْ يَكْفُرُوا لَمْ يَكْفُرُوا لَمْ يَكْفُرُوا

“Агар эр хотинига: “Кечгача, бир ойгача, бир йилгача, ёзгача, қишгача, баҳоргача ёки кузгача талоқсан” деса, у учта кўринишга эгадир:

1. Унга нисбати берилган вақт ўтгандан кейин талоқни воқеъ бўлишини ният қилса, вақт ўтгандан кейин талоқ воқеъ бўлади;
2. Шу сўзни айтган вақтидан то зикр қилинган вақтгача талоқ чўзилишини ният қилса, ўша заҳоти талоқ воқеъ бўлади;
3. У кишини асло нияти бўлмади. Бундай суратда бизнинг мазҳабда зикр қилинган вақтлар ўтгач талоқ тушади” .

ўша жойларга борса талоқ” деб ният қилганман деса, диёнатан тасдиқ қилинади. Қазоан эмас.

زَيِّجَاتِ اَدَاكَ بَوْتٍ وَاَسْمِشَلَا وَاَلْطَلَا وَاِرَادَلَا يَفِ وَاَوَاةَ كَمَبُ قَلَا طَرْتَنَا وَا
ءَاَضَقَ اَلَّ نَايَا دَلُّ كَلَا يَفِ قُوصُيَا وَاَلَا خَلَلَا لُغَقَا

“Маккада ёки Макка ичида ёки уйда ёки сояда ёки офтобда ёки шундай кийимда талоқ дейиш билан ўша заҳоти ражъий талоқ воқеъ бўлади. Агар ўша жойларга борса деган нарсани ният қилганман деса, уларнинг барчасида диёнатан тасдиқ қилинади. Қазоан эмас” .

ДУНЁ АЁЛЛАРИГА ТАЛОҚ

Бир киши: “Дунё аёлларига ёки бутун дунё аёлларига талоқ” деса, аёлига талоқ воқе бўлмайди. Дунё аёллари деганда аёли ҳам улар ичига кирсада, талоқда аёли улар ичига кирмайди.

هُتَّ اَرْمَ اَقْلَطَتْ مَلُّ قَلَا وَاَطْرَمَلَا اَعْلَا اَسْنَا وَا اَيُّ نَدَلَا اَسْنَا: لَاق

“Дунё ёки олам аёллари талоқ дейиш билан аёли талоқ бўлмайди” .

ЎЗБЕКИСТОНГА ТАЛОҚ

Ўзбекистонлик киши Туркманистонлик аёлига: “Туркманистонга талоқ” деса ёки Туркманистонлик киши Ўзбекистонлик аёлига: “Ўзбекистонга талоқ” деса, уни аёлига талоқ воқе бўлмайди. Шарти, ҳолат далолати ёки талоқ музокараси бўлмаса.

هُتَّ اَرْمَ اَقْلَطَتْ مَلُّ قَلَا وَاَطْرَمَلَا اَعْلَا اَسْنَا وَا اَيُّ نَدَلَا اَسْنَا: لَاق

“Дунё ёки олам аёллари талоқ дейиш билан аёли талоқ бўлмайди” .

У МАҲАЛЛАГА ЁКИ У ШАҲАРГА ЁКИ У УЙНИНГ АЁЛЛАРИГА ТАЛОҚ

Олам ёки мамлакатга нисбат бериб талоқ қилиш билан аёл талоқ бўлмайди. Албатта, маҳалла, шаҳарга нисбат бериб: “У маҳалла ёки у шаҳарнинг аёлларига талоқ” деса ва аёли ўша маҳалла ёки ўша шаҳарда истиқомат қилса, аёлига талоқ воқе бўлади.

Талоқ тушишига кўра иккига бўлинади:

1. Ражъий;
2. Боин.

Боин ҳам иккига бўлинади:

1. Енгил боин;
2. Оғир боин.

Қуйида шу тартиб асосида бирин кетин баён қиламиз:

СУННИЙ АҲСАН ТАЛОҚ

Аҳсан талоқ - ҳайздан пок бўлгандан кейин, аёлига яқинлик қилмай бир ражъий талоқ қўйишдир. Ундан кейин ўзаро келишиб олсалар, эр аёлига қайтади. Келишиб олмасалар, уч ҳайз ёки ҳомилани қўйгунча идда ўтиради. Ҳеч қандай сабабсиз никоҳига қайтариб олмайди ва иккинчи бор талоқ ҳам қилмайди. Аёл бир талоқ билан иддани тугатади ва боин бўлади. Талоқнинг бу қисмига “Аҳсан талоқ (Энг чиройли талоқ)” дейилади.

ضَيْحَتِىَّ حَآءُ اَهْلِ كُرْتِىَّ مُثًّ، دَحَاوْ اَهْلِ طَيْنَانٍ وَّبَحْتِ سَيِّ اُونَاكَ : لَاقَمِىْ هَارِبِ اِنْعَ
ضَيْحَتِىَّ حَآءُ

Иброҳим Нахаъий раҳматуллоҳи алайҳдан ривоят қилинади:

“Ун(аёл)га бир талоқ қўйиб, уч ҳайз кўргунча тарк қилиб қўйишни (Саҳобаи киром розияллоҳу анҳулар) яхши кўрар эдилар” .

Фойда: Бу тартибда қўйилган талоқ энг чиройли талоқ дейилади. Чунки, талоқ қўйгандан кейин уч ҳайз, яъни икки-уч ойдан кам бўлмаган муддат бўлиб, бу вақт мабойнида аёл ўзининг феъл-атвориға иккинчи бор назар солади. Агар иккалалари орасида илиқлик пайдо бўлса, ҳеч қандай пушоймонсиз ражъат қилиб, аввалги ҳолатда, яъни эр-хотин бўлиб яшайверадилар. Идда тугаган тақдирда ҳам яна у иккалалари бу турдаги чиройли талоқдан кейин ҳалоласиз, янги никоҳ билан эр-хотинликни боғлай оладилар. Бу ҳақда “Ҳидоя”нинг соҳиби Бурҳониддин Марғиноний раҳматуллоҳи алайҳ шундай деганлар:

اَهْلًا لِبَابِ اَرْضِ لِقَاوَةِ اَمَّا لِنَا نَمُ دَعَبًا اَهْلًا و

“Бир талоқ қўйиш эр учун) надомат ва пушаймондан йироқ (бўлса), аёлга зарари озроқдир” .

СУННИЙ ҲАСАН ТАЛОҚ

Ҳасан талоқ - балоғатга етган аёлга жимодан холий покликда бир ражъий талоқ, иккинчи покликда яқинлик қилмай иккинчи ражъий талоқ, учунчи покликда яқинлик қилмай учунчи ражъий талоқ қўйишдир.

Бу ҳукм мадхулун биҳа бўлган (турмушга чиқиб яқинлик қилинган) аёлларга тегишлидир. Мадхулун биҳа бўлмаган (турмушга чиқиб яқинлик қилинмаган) аёлнинг ҳаққида эса, ҳасан талоқ - ҳайз ҳолатда бўлсин ёки ҳайз ҳолатда бўлмасин бир талоқ қўйишдир.

Ҳасан талоқ Оиса (ҳайздан умидини узган), гўдак ва ҳомиладор аёлларга уч ойгача ҳар ойда биттадан талоқ қўйишдир. Ҳа, бу каби ҳайз кўрмайдиган аёлларда яқинлик қилиб ортидан талоқ қўйиш мумкин.

Учунчи талоқдан кейин аёл эрига буткул ҳаром бўлади. Бундан кейин ражъат ва никоҳни янгилаш билан эр-хотинлик риштаси боғланмайди. Балки, шаръий ҳалолодан кейин аёл аввалги эрига турмушга чиқиши ҳалол бўлади.

رُيِّعَ وَرَأَتْهُ طَائِفَةٌ مِّنَ الْيَهُودِ إِذْ هِيَ أَتَتْهُنَّ وَأَسْتَبْشِرْنَ بِنِكَاحِهَا فَمَلَأْنَ بِهَا لُحْمًا حَرِيمًا إِذْ يَقُولُنَّ كَيْفَ يَأْكُلُهَا وَقَالَ اللَّهُ إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَ وَنَجَسًا وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْكُمْ أَصْحَابَ أَعْيُنٍ فَاصْبِرُوا لَا يُحَرِّمُ اللَّهُ عَلَى الْمَرْءِ مَلَاحِيظَ أَخِي بِنِكَاحِهِ وَمَا تَجْرَمُونَ وَمَا كَانَ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ حَتْمٌ وَلَا حُلْمٌ وَمَا كَانَ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ حَتْمٌ وَلَا حُلْمٌ وَمَا كَانَ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ حَتْمٌ وَلَا حُلْمٌ

“Ҳасан талоқ суннатга мувофиқ ҳолда қўйилган талоқ бўлиб, мадхулун биҳа(турмушга чиқиб яқинлик қилинган аёл)га уч покликда биттадан уч талоқ, мадхулун биҳа бўлмаган аёлга покликда бўлсин, ҳайзда бўлсин (бир) талоқ ва балоғатга етмаган ёш ва катталардан ҳайз кўрмайдиган аёлга суннатга мувофиқ уч талоқ қўйишни истаса, ҳар ойда биттадан талоқ, яъни бир талоқ ва бир ой ўтгандан кейин иккинчи талоқ ва яна бир ой ўтгандан кейин учунчи талоқни қўйишдир. Чунки, ой бундай аёллар ҳаққида ҳайз ҳисобланади. Бу ҳақда Аллоҳ таало шундай дейди: “Аёлларингиздан ҳайздан ноумид бўлганларининг иддаси, агар шубҳангиз бўлса, уч ойдир. Ҳайз кўрмаганлариники ҳам” (Талоқ 4-оят) .

Фойда: Талоқнинг бу сурати ҳам яхши ҳисобланади. Чунки, бунда эр-хотинга икки ойгача имконият бўлади. Натижада, эр ўзини қилган ишларини фикр қилиб, ҳукмини ўзгартириб аёлига ражъат қилиши мумкин. Аёл ҳам ушу бу вақт оралигида эрини рози қилиб, ўйлаб кўришга имконияти бўлади.

БИДЪАТ БЎЛГАН ТАЛОҚ ҚЎЙИШ

АДАДГА КЎРА БИДЪАТ ТАЛОҚ

Талоқи бидъийнинг биринчи қисми ададга кўра бидъий талоқ қўйишдир. Бунга мадхулун биха (турмушга чиқиб яқинлик қилинган) аёлга бир покликда бирданига уч талоқ ёки никоҳсиз қайтиб олишга имконият қолдирмай талоқ қўйиш кабилар киради. Масалан, бир киши аёлига: “Икки талоқ ёки уч талоқ” ёки икки марта “Талоқ, талоқ” ёки уч бор “Талоқ қўйдим, талоқ қўйдим, талоқ қўйдим” ёки “Талоқи боин қўйдим” дейди. Зикр қилинган бу суратларнинг барчаси бидъий талоқ ҳисобланади. Талоқнинг бу сурати жуда ҳам хато ҳисобланади. Ёш ва катталардан ҳайз кўрмайдиган аёлга бир ойда бирдан кўп талоқ қўйиш бидъий бўлиб, бу ҳаром ва хато талоқ ҳисобланади. Бундай янглиш йўл билан қўйилган талоқ талоқ ҳисобланади. Лекин, талоқ қўювчи гуноҳкор бўлади.

لَعَلَّ إِذْ فِ دِحِ أَوْ رُطِ يَفِ أَثَآلَثَ وَآءِ دِحِ أَوْ ءَمَلِ كَبِ أَثَآلَثَ أَهَ قَلِ طِيْ نَ ءَ ءَ ءَ دِبْ لَآ قِآلِ طِوِ
أَي صَاعَ نَ أَكْ وَهَ مَ تَ نَ أَبِ وَ قِآلِ طِ لَآ عَ قِ وَ كَلِ دَ ذِ

“Бидъий талоқ – бир сўз билан уч талоқ ёки бир покликда уч талоқ қўйишдир. Агар (бирор киши) шундай қилса, талоқ воқеъ бўлиб, (эрдан) боина бўлади ва натижада (эр) гуноҳкор бўлади” .

БИР ВАҚТДА УЧ ТАЛОҚ ҚЎЙИШ ГУНОҲИ КАБИРА ҲИСОБЛАНАДИ

Юқоридагилар билан бир қаторда, шарияти исломия талоқни чегарасини уч талоқ билан белгилаб, уни амалга оширишни чиройли сурати уч покликда уч маротаба (биринчи покликда бир, иккинчи покликда бир, учунчи покликда бир) талоқ алоҳида-алоҳида қўйиш деб таъкидлади.

Бир пайтда уч талоқ қўйиш гуноҳи кабира ва ёмон амал ҳисобланади. Қатор ҳадисларда, унинг гуноҳ эканлиги баён қилинган.

қўйиш лозим. Бир киши бирданига уч талоқ қўйса, Қуръони карим кўрсатмасига зид иш қилган ва У билан ўйнашган бўлади.

ВАҚТ ЖИХАТИДАН БИДЪАТ ТАЛОҚ

Вақт жиҳатидан қўйилган бидъий талоқ иккига бўлинади. Биринчиси, мадхулун биҳа (яқинлик қилинган) аёлга ҳайз ҳолатида талоқ қўйиш; Иккинчиси, яқинлик қилинган покликда аёлга талоқ қўйиш.

عَلَّاحِ فِيءِ اَرْقَالَاتِ اَوْ ذَمَّ يَهْوِ اَوْ بَلَّ اَوْ دَمَّ لِقَلَطِي نَنْ اَتْ قَوْلِ اَتْ يَحْنَم (يَغْدِبَلِ اَوْ)
هِيَ فَاَعَمَّ اَجْرُهُ طِي فِ وَاَضْيَحَلِ

“Вақт эътибори билан бидъий – ҳайз кўргувчи мадхулун биҳа бўлган аёлга ҳайз ҳолатда ёки жимо қилинган покликда талоқ қўйишдир” (Фатвои ҳиндия). Бу иккисининг ҳар бири қуйида тафсилан баён этилади.

ҲАЙЗ ҲОЛАТДА ТАЛОҚ ҚЎЙМАСЛИККА КЎРСАТМА

Шариати мутахҳара ноилож вақтда эрга талоқ қўйиш ихтиёрини бергандир. Лекин, бу хоҳлаганида талоқ қўяди деган ҳуқуқни бермайди, яъни эркакга бу ҳақни ишлатиши учун бир неча тўсиқлар қўйилган. Токи, таъсирланиб, ғазабланиб талоқ қўйиб қўймасин. Шариат ҳайз ҳолатда аёлга талоқ қўймасликка буюрган. Аёл ҳайз кўрса, ундан покланишини кутилади ва пок бўлгандан кейин яқинликсиз талоқ қўйилади. Шу маънода Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу билан боғлиқ воқе нақл қилинган:

رَمَّ اَفَّ اَوْ قِيْلَطُ ضِئاحِ يَهْوِ اَوْ اَزْمَلِ قَلَطِي نَنْ اَتْ قَوْلِ اَتْ يَحْنَم (يَغْدِبَلِ اَوْ)
ضِيحَتْ مُثْرُهُ طَتِ يَّتَحِ اَهْ كَسْمُ يُّ مَثْ اَهْ عَجْرِي نَنْ اَمْ لَسَوْ وِهْيَلَعُ لَلِ اِيْلَصْرِ لَلِ اَلْ وُسْر
اَهْ قَلَطِي نَنْ اَدْ اَرَّ اِنْ اَفْ اَوْ ضِيحَتْ نَمْرُهُ طَتِ يَّتَحِ اَهْ لَهْمُ يُّ مَثْ اِيْلَعُ اَهْ ضِيحَتْ هَدْ نَع
قَلَطُ نَنْ اَهْ لَلِ اَرَمَّ اِيْلَعُ لَلِ اَتْ فَاَعَمَّ اَجْرِي نَنْ اَلْبَقْ نَمْرُهُ طَتِ نَحِ اَهْ قَلَطِي لَف
ءِاسْنَلِ اَهْ

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

“(Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу) ҳайз ҳолидаги аёлига бир талоқ қўйди. Бас, Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам у(ибн Умар розияллоҳу анҳу)нга ун(аёли)га қайтиб, пок бўлгунича тутиб туришлигига, сўнг бошқа ҳайз кўргандан кейин ҳайзидан пок бўлгунича унга муҳлат беришга амр қилдилар. (Шундан кейин) унга талоқ қўйишни истаса, пок бўлган вақтда

жимо қилишдан олдин бас талоқ қўйсин. Манашу Аллоҳ таоло унга кўра аёлларни талоқ қилинишини амр қилган иддадир”.

ҲАЙЗ ҲОЛАТДА ТАЛОҚ ҚЎЙИШДАН ҚАЙТАРИЛИШ ҲИКМАТИ

Ҳайз ҳолатда аёллар гўё ярим касал бўлиб қоладилар. У ҳолатда аёл дағал ва жирраки бўлиб қолади ва жинсий яқинлик ҳам мумкин бўлмай қолади. Аслида, жинсий алоқа эр-хотин ўртасида муҳаббат пайдо қилувчи бир воситадир. Шунинг учун бу вақтда эр-хотин ўртасида жанжал чиқиши ва бири иккинчисидан аразлаши табиӣ ҳолдир ва бу нарсалар талоқ қўйишга олиб боради. Лекин, ҳайз ҳолатда талоқ қўйишдан қайтариқ мавжуддир. Ҳайз пайти тугагач, ғазаб ва хафагарчиликлар соғуиб, жинсий яқинлик қилишга ҳам тўсиқ қолмайди ва иккиси орасидаги узоқлик ўз ниҳоясига етиб, янгитдан алоқа ва боғлиқлик пайдо бўлиб, ҳолат тубдан ўзгаради. Шу вақтда талоқ қўйса, вақтинчалик жирракилик кетиб, холис ақл ва муътадил табиат билан талоқ қўйган бўлади ва бу қайсидир маънода оқилона ҳукм бўлади.

ҲАЙЗ ҲОЛАТДА ҚЎЙИЛГАН ТАЛОҚНИНГ ҲУКМИ

Ҳайз ҳолатдаги аёлга талоқ қўйиш бидъат ва ҳаром амалдир. Шу боис Набий соллаллоҳу алайҳи васалла ибн Умар розияллоҳ анҳуга ғазаб қилганлар. Ҳайз ҳолатдаги аёлга талоқ ман қилиниши билан биргаликда талоқ қўйса, хотинига талоқ тушади. Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ибн Умар розияллоҳу анҳуга ражаат қилишга қилган амрлари ҳайз ҳолатда қўйилган талоқни воқе бўлишига далилдир. Бу ҳолатда қўйилган талоқ воқе бўлмаганида Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам ражаат қилишга амр қилмаган бўлар эдилар. Шунинг учун ҳам ҳайз ҳолатдаги аёлга уч талоқ қўймаган бўлса, унга ражаат қилиш вожибдир. Агар уч талоқ қўйган бўлса, ражаат қилишга бирор имкон қолмайди ва ҳалоласиз аввалги эрга никоҳ қилиниши мумкин бўлмайдиган даражада аёлга оғир боин талоқ воқе бўлади. Бу ҳукм мадхулун биха (турмушга чиқиб яқинлик қилинган) аёлларга таълиқлидир. Ғайри мадхулун биха (никоҳланиб ҳали яқинлик қилинмаган аёл) аёлларга ҳаёз ҳолатда талоқ қўйиш бидъат ҳам, ҳаром ҳам эмасдир.

يَفْرِمُ الْمَرْءُ نِكَاحًا إِذَا حَضَرَهُ مَنَظَرٌ يُعْتَقِبُ فِيهِ الْمَرْءُ الْمَذْمُومَ وَالْمَرْءُ الْمَذْمُومُ مَنْ نَبِهَ النَّبِيَّ (أَبُو حُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) يَقُولُ: «مَنْ نَبِهَ النَّبِيَّ فِي حَيْضٍ أَوْ فِي نِكَاحٍ أَوْ فِي عَقْدٍ أَوْ فِي مَنَظَرٍ يُعْتَقِبُ فِيهِ الْمَرْءُ الْمَذْمُومَ أَوْ فِي مَنَظَرٍ يُعْتَقِبُ فِيهِ الْمَرْءُ الْمَذْمُومُ أَوْ فِي مَنَظَرٍ يُعْتَقِبُ فِيهِ الْمَرْءُ الْمَذْمُومُ أَوْ فِي مَنَظَرٍ يُعْتَقِبُ فِيهِ الْمَرْءُ الْمَذْمُومُ»

نَاثِرُهُ ط ي ف اَهُ قَلَطِي وَ عَصَمْلَانِ م

“Ҳайз ҳолатдаги яқинлик қилинган аёлга талоқ қилиш бидъийдир, яъни Аллоҳ таолонинг “уларни иддаларида талоқ қилинглари” деган амрининг зимнида собит бўлган наҳийга биноан ҳаромдир. Бас, ун(аёл)га ражъат қилади, яъни ҳайз ҳолатдаги (аёлга ражъий талоқ қўйса) маъсиятдан халос бўлиш учун унга ражъат қилади ва уни иккинчи покликда талоқ қилади” .

НИФОС ҲОЛАТДА ТАЛОҚ ҚЎЙИШ

Ҳайз ва нифос ҳолатда талоқ қўйиш бидъат ва ҳаром амалдир. Агар у икки суратда бирор киши аёлига ражъий талоқ қўйса, аёлга қайтиш вожиб бўлиб қолади. Ражъат қилишга ҳукм қилиниши икки ҳолатда қўйилган талоқни воқе бўлишига далил бўлади.

لِيُوطِئَ نِمَ هِي فِ اِمْلُهُ وَرُكْمِ صِيحِّ لِحَالِ اَحْيِ فِ قَالِ طَلَا اَدَكَ وَخَلَا عِدْبَلُ اِقَالَ طَوُّهُ لَوَقِ اَصِي اَسَافِنِ لِي فِ اَدَكَ وَ اَرْمَلُ اِلَعِدَّ عِدْعَلُ

“Бидъат талоқ деган қавли... Шунингдек аёл кишига иддани чўзилиб кетиши мумкин бўлгани боис ҳайз ҳолатда талоқ қилиш макруҳдир. Шунингдек, нифосда ҳам” .

عَلِ اَحْيِ فِ اَرْقَالِ اَوْدَ نِمَ هِي وَ اَهَبَ لَوْ دَمْلُ قَلَطِي نَ اْتَقَوْلُ اْتِي حِ نِمِ يَغِدْبَلُ اَو اَحْ صَالُ اَو اَعَجَارِي نَ اَلْبَحْتِ سِي وَ اَعْقَاوُ قَالِ طَلَا اَن اَكْ وَ هِي فِ اَعَم اَحْرَهُ ط ي فِ وَ اَصِي حِ لِحَالِ ي فِ اَلِ لِي فِ اَدَكَ هُ اَو اَعَجَارِي اَن ا

“Вақт жиҳатидан бидъат бўлган талоқ – ҳайз кўрувчи мадхулун биҳани ҳайз ҳолатда ёки яқинлик қилинган покликда талоқ қилишдир. Талоқ воқе бўлади ва у (эр) учун ун (аёл)га ражъат қилмоқлиги мустаҳаб бўлади. Саҳиҳ қавл, “Кофий” да келишича ражъат қилиш вожибдир” (Фатвои ҳиндия).

ЯҚИНЛИК ҚИЛИНГАН ПОКЛИКДА ҚЎЙИЛГАН ТАЛОҚ БИДЪАТДИР

Яқинлик қилинган покликда қўйилган талоқ ҳам вақт жиҳатидан бидъат талоқ ҳисобланади. Яқинлик қилинган покликда талоқ қўйишдан ман қилинишининг ҳикмати мавжуд, яъни яқинлик қилгандан кейин жинсий қониқиш ҳосил бўлиб, жинсий хоҳиш ва майиллар сўниб, бири иккинчисига рағбат қилмай қолади ва бу бир-бирдан узоқлашишга сабаб бўлади.

Яқинлик қилинган покликда ҳомила бўлмаса, идда кам бўлади. Бордию, ҳомила бўлиб қолса, идда чўзилиб кетади. Шунинг учун яқинлик қилинган покликда талоқ қўйиш қайтарилгандир.

عَلَّاحُ فِي فِءِ اَرْقَالَ تَاوَدْنَ مَيَّوَهُ اَبَلْ وُحْدَمَلْ قَلَطِي نَ اْتَقَوْلُ اْتِي حَنْ مَيَّ غِدْبَلْ اَوْ
هَيَّ فِ اَعْمَاجِ رَهْطِ فِي وَ اَضْيَحْلْ

“Вақт эътибори билан бидъий – ҳайз кўргувчи мадхулун биха бўлган аёлга ҳайз ҳолатда ёки жимо қилинган покликда талоқ қўйишдир” (Фатвои ҳиндия).

ЯҚИНЛИК ҚИЛИНГАН ПОКЛИКДА ТАЛОҚ ҚЎЙИШНИНГ ҲУКМИ

Яқинлик қилинган покликда талоқ қўйиш бидъат ва макруҳдир. Агар уч талоқ ёки боин талоқ қўймаган бўлса, яъни ражъий талоқ қўйган бўлса, аёлга ражъат қилиб, яқинлик қилинган покликдан кейин келган ҳайздан пок бўлгандан кейин яқинлик қилмай талоқ қўяди. Агар боина хафифа (енгил боин) ёки боин ғализа (оғир боин, яъни уч талоқ) талоқ қўйган бўлса, ражъат қилиш жоиз эмас, яъни боина хафифада қайтадан никоҳсиз, боина ғализада эса, шаръий ҳалоласиз аёлга ражъат қилиш дуруст эмас.

عَلَّاحُ فِي فِءِ اَرْقَالَ تَاوَدْنَ مَيَّوَهُ اَبَلْ وُحْدَمَلْ قَلَطِي نَ اْتَقَوْلُ اْتِي حَنْ مَيَّ غِدْبَلْ اَوْ
حَصَّ اَلْ اَوْ اَعْمَاجِ اَرْي نَ اَهْلُ بَحْتَسُّيْ وَاَعْقَاوُ قَالَطْلْ اَنَّا وَ هَيَّ فِ اَعْمَاجِ رَهْطِ فِي وَ اَضْيَحْلْ اَوْ
يَفَاكُلْ اِي فَاذَكَ هُوَ بَحْ اَوْ اَعْمَاجِ رَهْطِ اَنَّا

“Вақт жиҳатидан бидъат бўлган талоқ – ҳайз кўрувчи мадхулун бихани ҳайз ҳолатда ёки яқинлик қилинган покликда талоқ қилишдир. Талоқ воқе бўлади ва у (эр) учун ун (аёл)га ражъат қилмоқлиги мустаҳаб бўлади. Саҳиҳ қавл, “Кофий” да келишича ражъат қилиш вожибдир” .

Идда талоқ қилинган покликдан кейин келган ҳайздан ҳисобланилади.

بَسَّنْ اَلْ اَوْ وَّهُ ، هَلَّةَ يَلَّ اَلَّ اَلَّ اَضْيَحْلْ اَنَّا مَيَّ دَعْلْ اَدْتَبَّ اَنَّا

“Иддани бошланиши келгуси ҳайиздандир ва у муносибдир” .

ҲОМИЛАДОР АЁЛНИ ТАЛОҚ ҚИЛИШ ҲУКМИ

Аёл кишига ҳомиладор ҳолатида талоқ қўйилса талоқ тушади. Бунда яқинлик қилгандан кейин ҳам талоқ қилиш мумкин. Лекин, ҳомиладор

манфаатли бўлса, муносиб жазо тайин қилиш мумкиндир. Белгиланган жазо оғзаки танбеҳ, қамоққа қамаш, савалаш каби жазо турларидан бирортаси бўлиши дурустдир. Бундай жинойтларга шахс, замон, ҳолат ва жинойт турларига қараб муносиб деб билинган жазо таклиф қилинади. Ибн Ҳумом раҳматуллоҳо алайҳ ўзларининг “Фатҳул қодийр” асарларида имоми Сарахсий раҳматуллоҳи алайҳдан муфассал тарзда нақл қилиб, қўйидагиларни келтирадилар:

نَالٌ، يَضِاقُ لِلْإِيَّارِ عَلَى الْضَوْفِ لِمَنْ لَبَّ رِدْقُْمُ عَيْشِهِ فِي سَيْلِ الْعَنْبِيَّ سَخَّرَ لَنَا نَعْمَ
عَ حَيْصِ لِبَابِ رَجَزِي نَمُّهُ نَمْفٌ هِيَ فَعَلَتْ خُمْ سَانِ لَلْأَوْحِ أَوْ رَجَزَلَا نَمَّ دُوصُ قَمَلِ
يَفَوْ سَبَّحْ لَى لَى إِجَاتْ حَيْ نَمُّهُ نَمَوْ بَرَّضَلَا لَى لَى إِوْةَ مَطَّلَلَا لَى لَى إِجَاتْ حَيْ مُهُ نَمَوْ
هُ وَيَوْلَعَلَا أَوْ أَمَلْعَلَا مُهُ وَفَارْشَلَا فَارْشَلَا رِيْعَت : بَاتَارْمَ لَى لَى رِيْعَتَلَا : يِفْأَشَلَا
هُ بَرَّزْنِي فَاذْكَ وَادْكَ لَعْفَت كُنَّا نِي نَعْلَبَ يَضِاقُ لِلْهَلْ لَوْ قِي نَأْ وَهُوَ مَالْعَلَا لِبَابِ

“Сарахсийдан нақл қилинади: “Таъзир беришда белгиланган бирор нарса йўқ. Балки, қози раъйига топширилгандир. Зеро, ундан мақсад зажр бўлиб, инсонлар ҳолати турлидир. Уларнинг баъзилари оғзаки танбеҳ билан, баъзилари уруш билан ва баъзилари қамаб қўйиш билан тийиладилар. “Шофий” номли китобда таъзир бир неча босқич дейилган. (Масалан) улуғларга таъзир бериш, улар олим ва алавийлар бўлиб, танбеҳ бериш билан огоҳлантирилади. Унда қози менга шундай-шундай қилаётганинг ҳақида (хабар) келди деб, огоҳлантириш беради ва улар шу нарсалар билан ҳам огоҳланаверадилар” .

МОЛИЯВИЙ ЖАЗО ҚЎЛЛАШ МАШРУЪ ЭМАС

Ҳанафий мазҳабида молиявий жазо қўллашнинг жоизлиги ҳақида фақат имом Абу Юсуф раҳматуллоҳи алайҳдан ривоят нақл қилинган бўлиб, у ҳам заъиф ривоят ҳисобланади. Ундан бошқа ҳанафий олимларидан молиявий жазо қўллаш ҳақида бирор ривоят нақл қилинмаган. Шу билан бир қаторда жумҳур уламолар наздида ҳам молиявий жазо тайин қилиш жоиз эмас. Ҳанафий мазҳабида фатво молиявий жазони тайин қилинмаслигидир. Ислоннинг аввалида бу нарса жоиз бўлган ва кейинчалик насх қилинган.

Огоҳлантириш мақсадида бирор гуноҳи кабира қилган кишига молиявий жарима солинса, молиявий тўловни олиб, алоҳида қилиб қўйилади ва то у гуноҳи кабира қилишдан тийилиб, тузалиш йўлига ўтса, молиявий жазо тариқасида ундирилган тўлов ўз эгасига қайтарилади ёки мол эгасини гапига биноан бирор яхши ишга сарф қилиб юборилади. Молиявий жазо шу

шартлар билангина жоиз ҳисобланади.

هُكَّسُمِي نَأَهَانَعَمَو ، زُوجَي لَيَقَو : هَٰذَا زَبْلَانَع هِي فَو . رَحَبَ دَمَلَا فِي لَامِ دُخَابِ الْ
يَفَو . يَرِي أَمَّ لِي إِفْرَصَ رَصَوَتَبَوْتِ نَمَسِي أَنِاف ، هَلْ دِي غِي مَثَرَجَزَنِي لَدَم
لَامِ دُخَابِ الْ هَلْ وَق . (رَاتُ مَلِ رَد) خَسْنُ مَثَمِ الْ سِإِلِ إِدْتَبَا فِي نَاكُ هَنَأُ يَبَتُّ مَلِ
دُخَابِ نَأَطْلُ سِلْ رِي زَعَّتْ لُ زُوجَي فُسُوِي يَبَأُ نَعَو : خَتَفَلَا فِي لَقَبِ دَمَلَا فِي
هَٰؤُورِ كَلَدْنَأُ هَرَهَاطَو رَجَزَعْمَلَا فِي هَلْ ثَمَو . زُوجَي الْ هَمَّيْ الْ إِقَابِ وَأَمَّ دَنْعَو لَامِ
نَمَهِي فِي أَمَلِ آدَوَبِ يَتْفِي الْ وَ : هَلْ لُبُّ نُرْشَلَا فِي لَقِ . فُسُوِي يَبَأُ نَعَو هَٰؤُورِ عَض
هُنْ لُ كَأَيِّ فِي سَانِ لَامِ دُخَابِ لَعَمَلْ طَلِ لَطِي لَسَتِ

“Мазҳабда мол(иявий тўлов) олинмайди (“Баҳр” китобидан). “Баззозия” да у ҳақда: “Бир қавлда жоиз, яъни бир муддат огоҳлантириш учун у (мол) ушлаб турилади, сўнг у(мол)ни ун(эгаси)га қайтарилади. Тавбасидан ноумид бўлса, (яхши деб) кўрган нарсасига сарф қилади. “Мужтабо” да у исломни аввалида бўлган, сўнг насх қилинган дейилган (Дуррул мухтор). Мусаннифнинг “Мазҳабда мол(иявий тўлов) олинмайди” деган қавли (ҳақида) “Фатҳ”да шундай дейилган: “Абу Юсуф раҳматуллоҳи алайҳдан нақл қилинишича, султон учун молиявий тўлов олиш сифатида таъзир (белгилаш) жоиздир. Абу Ҳанифа ва имом Муҳаммад раҳматуллоҳи алайҳ ҳамда қолган имомлар наздида (жаримага мол тайин қилиш) жойиз эмас. “Меърож”да ҳам шундай дейилган. Зоҳир гап, у Абу Юсуфдан қилинган заъиф ривоятдир. “Шрунбулолия”да (шундай) дейилади: “Бу нарса инсонлар молини зўрлик билан олиб, ейиш бўлгани учун бунга фатво берилмайди” .

ТАЪЗИР БАРЧА МУСУЛМОНЛАРНИНГ ҲАҚҚИМИ ЁКИ ҲАҚҚИ ЭМАСМИ

Жазо тайин қилиш ва уни татбиқ қилиш ҳаққи қози ва ҳокимга тегишлидир. Таъзир фитна ва жанжални олдини олади. Ҳоким ёки қози бўлмаса ёки уларга бу хабарни етказиш имкони бўлмаса, жиноятчига барча мусулмонлар жазо тайин қилишлари мумкиндир. Зеро, ҳадисда шундай дейилади: “Улар билан ҳамсуҳбат бўлманг ва улар билан қуданда тутнманг”. Бу хитоб оммавий бўлиб, қози ёки ҳокимга хос эмас. Чунки, таъзирдан мақсад гуноҳдан тийишдир. Бу эса, ҳар бир мусулмонга фарздир. Наҳий анил мункар қилиш аввало тоқат билан, иккинчиси тушунтириш ишлари билан, учинчиси дилдан ёмон кўриш ва ёмон деб тушуниш билан бўлади.

يَضَعُ قَوْمًا : تَلْقَى . وَأَلْوَقِبُ قَحْرِي غَبِ مَلْسُ مِي دُؤْمٌ وَأَرَكُنْ مَبِكَتْرُمُ لُكْ رَزَعُو
رِي زَعْتَلَا مَقَامِ مَلْسُ مَلْ لُكُلْ نَأْرَمُ دَقَفٌ ، مَامِ إِبَابِ صَاحُ رِي غَكَلْ دَنْ أَرَمِ إِبَابِ لِي لِعْتَلَا
هُنْ كُمِي هُنَّ أَبَ قَرَفِي نَأْ أَلْ إِرَكُنْ مَلْ إِبَابِ رُومُ أَمْ هُنَّ أَلْ ؛ هِي صَعْمَلَا هَرَشَابُ مَلْ أَح
مَامِ إِبَابِ فَا لْ خَب ، هِي لَعْمُ أَقِ إِبَابِ نِي غَتَتْ مَلْفِ مَامِ إِبَابِ لِي لِي غَفْرَلَا

“Ҳар бир мункар ишни қилувчи ва муслмонларга ноҳақ сўз билан ёки феъ билан озор берувчига таъзир берилади (Дуррул мухтор ала ҳомиши шомий. Ж. VI. Б. 113). Мен айтаманки, Бюруқдан шу нарса келиб чиқадики, таъзир бериш имомгагина хос эмасдир. Юқорида зикр қилинган нарсага биноан ҳамма кўз ўнгида қилинган маъсиятга ҳар бир муслмон таъзир бериши жоиздир. Зеро, (муслмон) мункар ишни тўхтатишга буюрилгандир. Лекин, имомнинг таъзири билан омма таъзир беришини ўртаси ажратилиб, бу ишда имомга мурожаат қилса бўлади. Шунинг учун имомдан бошқаси таъзир бермайди дейилиши мумкин” .

НОҲАҚ ТАЛОҚ ҚЎЮВЧИ БИЛАН АЛОҚАНИ УЗИШ ВА УНГА ҚИЗ БЕРМАСЛИК

Талоқ қўювчига нисбатан жазо тариқасида алоқани узиш ва қиз бермаслик каби турли ишлар жоиз эмас, балки зулм ва гуноҳ ҳисобланади. Чунки, талоқ ёмон кўрилган иш бўлсада, шу билан бирга баъзи ўринларда мубоҳ ҳамдир. Баъзан киши талоқ қўйишга мажбур бўлади. Масалан, эр-хотиндан бирортаси бад ахлоқ ёки аҳмоқ ёки рўзғордаги қийинчилик сабабли турли ихтилоф пайдо бўлиб, иккалалари бир-биридан узоқлашиб, бирга яшашни ҳеч имкони қолмаса, бундай ҳолатларда талоқ қўйиш зарурий ҳамдир. Шунинг учун талоқ қўювчига қарши турли жазоларни қўллаш зулм ва бало ҳисобланади. Буни Шоҳ Валиюллоҳ соҳиби муҳаддис Деҳлавий раҳматуллоҳи алайҳ “Ҳужжатуллоҳил болиға” да тафсилан баён қилиб келтирганлар:

ان اجوز لا ريصي دق هه إف هيف قيصي ضل او باب لا اذه دس نكمي ال كل ذ عمو
قيضل وأرخ آناسن إ نسح إ امه دحأ ني ع حوم طل وأ امه قلخ ءوسل ام إ نيزشان تم
عم مظنل اذه ءماد إ نو كيف باب سأل ا نم كل ذ وحنو امه نم دحو قرخل وأ امه تشي عم
يهتنا احو امي طع ءال ب كل ذ

“Талоқ қўйиш ёмон кўрилган ишлардан бўлиши билан биргалликда, талоқ қўйиш эшигини беркитиб, унга танглик жори қилиш мумкин эмас. Чунки, хулқи ёмонлашгани ёки икковларидан бири бошқани ёқтириб қолгани туфайли ёки рўзғорда танглик туфайли ёки икковларидан бири

“Талоқ икки хил бўлади: сариҳ ва киноя. Сариҳ – талоқсан, талоқ қилингансан, сени талоқ қилдим каби лафзлар бўлиб, булар билан ражъий талоқ воқеъ бўлади. Чунки, бу лафзлар фақат талоқда ишлатилиб, бошқасида ишлатилмайди. Бас, (бундай лафзлар билан қўйилган талоқ) сариҳ бўлади” .

Ўзбек тилида сени қўйдим, сени озод қилдим, мен томонимдан сенга талоқ, биз талоқ қўйдик, талоқсан ёки бир киши томонидан: “Аёлинга талоқ қўйдингми” деб сўралган саволга эр: “Ҳа шундай” деб жавоб берса, бас бу суратларнинг барчасида бир ражъий талоқ воқе бўлади.

Мазкур лафз ва ундан ташқари соф талоқ маъносини ифодаловчи лафзлар билан икки талоқгача ражъий талоқ тушади.

УРФ БАҲСИ

Фуқаҳолар ҳузурида урф катта аҳамиятга эгадир. Кўп ҳукмларда шариат урфни эътиборга олган. Фуқаҳолар урфни ал-маъруф кал маршрут, яъни урф бўлган нарса шарт қилинган нарса каbidир деб, таъбир берадилар. Лекин, ушбу ўринда бир нуктага эътибор бериш зарурки, урфда машҳур бўлган нарсалар шариат манбаларига хилоф бўлса ёки улар билан тўқнаш келса, бундай урфга эътибор берилмайди. Шунинг учун шариатга хилоф бўлмаган урфгина эътиборга олинади.

УРФ ҒОЛИБ БЎЛИБ, УНГА ТЕГИШЛИ БЎЛГАН МАСАЛАЛАР

Дуррул мухтор китобининг соҳиби “Алфозул мустаъмала (Талоқда истеъмолга кириб қолган сўзлар)” сарлавҳаси остида бир неча масалаларни баён қилиб, у лафзлар воситасида ниятсиз ҳам талоқ тушаверишини зикр қилганлар ва бунга урфни сабаб қилиб кўрсатганлар. Чунки урфда бундай сўзлар талоққа ишлатиладиган бўлиб қолиб, ниятга ҳам зарурат қолмаган. Кўп ўринларда урф ният ўрнига қоим бўлади. “Дуррул мухтор”нинг соҳиблари ўз давридаги талоқ қўйишда урфга айланиб қолган сўзларни баён қилиб, қуйидагиларни айтганлар:

قَالَ طَالَيْلٌ عَو، يَنْمَزَلِي مَارْحَلًا، يَنْمَزَلِي قَالِ طَالًا، نَزَلَمَ عَتَسُ مِلَّ طَافَلًا لَأَنْ مَو
فُرْعَلَلِ عِي نَ الْبُعْقِي فُ مَارْحَلًا يَلَعَو

ТАЛОҚДА ҲАРОМ ЛАФЗИГА ТЕГИШЛИ МАСАЛАЛАР

“Сен менга ҳаромсан” жумласини давомида фуқаҳолар бошқа бир неча сўзларни келтиришиб, сен менга ҳаромсан, сени ўзимга ҳаром қилдим, мусулмонларга ҳалол бўлган нарса менга ҳаром, ҳар бир ҳалол мен учун ҳаромдир, сен мен билан биргаликда ҳаромдасан жумлаларини келтириб, бу билан талоқи боин тушишини айтиб ўтган. Ҳаттоки, ният қилмасида талоқ тушади деб айтиб ўтган.

لَحْلُوكُمْ وَأَمَّا حَيْلِي لَعَنَ نِيْمُ لِمُؤْمِلِ الْوَالِحِ وَأَخْلَا كَتْمُ حَوْءِ مَحْمُومٍ نَبِيَّ كَلَذِي قَرَفِ الْ
مَاحِلِ فِي عَمَتِنَا أَوْ مَاحِلِ

“Бунда сен ҳаром қилингансан ва сени ўзимга ҳаром қилдим деган сўзлар орасида фарқ йўқ ваҳо казо. Ёки мусулмонларга ҳаром бўлган нарса менга ҳаромдир, барча ҳалол нарсалар менга ҳаромдир. Сен мен билан биргаликда ҳаром ишдасан”.

Юқорида келтирилган жумлалар билан боин талоқ воқе бўлади.

فِي إِدْوَالِ أَدَاكِ الْمَعْتَسِ الْإِبْلَغِ لِيَنْزِيْعٍ نَمُهُتْ أَرْمَانِي بَتُّهُنَّ أَلَعِ وَيَوْتَفْلَاو

“Фатво шунгаки, бундай сўзни айтган кишининг хотини ният қилмасида, истеъмолда кўп ишлатилгани боис боин талоқ бўлади. Ҳидояда шундай дейилган”.

Мутааххир олимлар “Сен менга ҳаромсан” ибораси билан боин талоқ тушишига фатво берганлар.

نَبِيَّ الْوَالِحِ لِيَطْلُ الْإِبْلَغِ لِيَنْزِيْعٍ نَمُهُتْ أَرْمَانِي بَتُّهُنَّ أَلَعِ وَيَوْتَفْلَاو

“Мутааххиринлар қавлига кўра фатво унинг боин талоқ бўлишлигигадир” (Дуррул мухтор).

Имом Зоҳириддин марғиноний “сен менга талоқсан” ибораси билан ниятсиз боин талоқ тушишини баён қилиб:

أَفْرُعَ أَيَوَانُ هُجَّجَنْ نَكَلَوْهُ يَنْ لَطَرْتِ شُتْ أَلْ لُوقَنْ أَلْ

“Биз (хотинига сен менга ҳаромсан деган киши ҳақида) талоқни ният қилиши шарт эмас деб айтмиймиз. Лекин, бу сўзни айтгувчи урфда талоқни ният қилган бўлади” деймиз” деди (Баҳрур роиқ).

Ибн Обидин сен менга ҳаромсан ибораси борасида узоқ баҳс юритиб, фатво берилган охирги сўз бу сўзни айтгувчи талоқни ният қилмасида боин талоқ тушади деган.

رَبِّ زَابِلِ يَفَامَكَ يَوْتَفَلِ هَلْ عَوِيَّ عَجْرَلِ الْ نَائِبِلِ اَعْقِيْ وَهُ اَمَّ اِنْفِرَاعَتْ مُلَانَابِ رَزَّةَ لِنَانِ ح

“Урфга биноан ражъий эмас, боин талоқ тушади. Баззозияда “Наҳр” дан нақл қилинганидек фатво шунгадир” (Раддул мухтор).

Сўнг бошқа бир ўринда охирги ҳукмни айтиб:

طَوْلُ لِحْمِ دَعُهُ اَنْ عَمَّ مَارَحَ طَفَلٌ نَأُوهُوَ ، اَبَ اَوْ حُ لُ صَيِّ سَعِ اَمْرُهُ دُمٌ دَعَبُ يَلِ رَهَ طٌ مُثِ قَالِ طَلِبَابُ نُ نُكَيِّ وِ فِرَاعَتْ مُ رِيَّ عَ وَهُ دُقْعَلِ اَعْقَبَ عَمَّ اَلِ اِيْلَابُ نُ نُكَيِّ كَلَدُوْهُ يِعَاوَدُوْ نَيَّ عَتَفَ طَوْلُ اَمْرِيْ اَلِ يَّ عَجْرَلِ اَنْ كَلِ ، يَّ عَجْرُوْ نَائِبِ : نَأْمَسُقُ وَهُوَ دُقْعَلِ لِدِعْفَارِلِ اِنَائِبِلِ

“Бир неча муддатдан кейин нима сабабдан боин бўлишининг жавоби менга зоҳир бўлди. Ҳаром лафзининг маъноси жинсий яқинлик ва унга олиб борувчи ишларнинг ҳалол эмаслигини билдиради. Бунда ҳалол эмаслик никоҳ узулмасдан ийло қилиш (хотиним никоҳимда тураверади. Лекин унга яқинлик қилмайман деб қасам ичиш) билан бўлади. Лекин бу нарса урфда одамларнинг ҳаёлларига ҳам келмайди ёки никоҳ ақдини узгувчи талоқ қилиши билан бўлади. Талоқ икки қисмдир: боин ва ражъий. Ражъий талоқ жинсий яқинликни ҳаром қилмайди. Шундай экан бу сўздан боин талоқ тушиши тайин бўлди” (Раддул мухтор) деган.

Бир киши сен менга минг бор ҳаромсан дейиши билан бир талоқ боин тушади.

دَحَاوُعَقْتِ رَمَفَلْ اَمْرِيَّ لَعْتَنَ ا

“Сен менга минг мартаба ҳаромсан дейиши билан бир талоқ воқе бўлади” (Раддул мухтор).

Бир киши хотинига бир неча бор сен менга ҳаромсан дейиши

Киши хотинига бир неча бор бу сўзни айтиши билан бир боин талоқ тушади. Чунки, боинга боин илашмайди.

نَائِبِلِ اُقْحَلِيْ اَلِ نَائِبِلِ اَلِ لُ وَاَلِ اَلِ اَعْقِيْ اَلِ رَرَكُ وُل

“Агар сен менга ҳаромсан сўзини бир неча бор такрор айтса, биринчиси билан талоқ тушиб қолганлари билан тушмайди. Чунки, боин талоқ боинга илашмайди” (Раддул муҳтор).

Лекин, шу ўринда бир нарсага эътибор бериш жуда ҳам зарурки, аввалги боин талоққа илашмайдиган кейинги боин талоқ киноя лафзи билан тушган боин талоқ бўлиши зарурдир. Агар кейинги боин талоқ ҳам киноя лафздан бўлмай сариҳ лафздан содир бўлса, у боин аввалги боинга илашади. Аввалги боинни киноя ёки сариҳ орқали тушганлигининг фарқи йўқдир.

ءَايَانُكُلِّ طَفَلٍ نَكَحْتَهُ وَهُوَ قَحْلِي أَلَيْدًا نَائِبًا لِأَبٍ دَارْمًا

“Аввалги боинга илашмайдиган кейинги боин талоқдан мурод киноий лафзлар орқали тушган боин талоқдир” (Раддул муҳтор).

دِيْفُمْ لِحِ رِّصْلٍ طَفَلٍ وَأَيَانُكُلِّ طَفَلٍ بَهْوَنٍ وَكَوْنُ مَمْعَالٍ وَأَقْوَمُ لِنَائِبٍ لِنَائِبٍ نَائِبًا نُونُ وَيَبْلَل

“Аввал тушган боин талоқ боинни ифода қилгувчи киноий лафзлар орқали бўладими ёки сариҳ лафзлар орқали бўладими фарқи йўқдир” (Раддул муҳтор).

Киноий лафзлар билан тушган талоқ ҳам ражъий бўлмасин. Акс ҳолда талоқ тушади.

نَائِبًا لِقَحْلٍ فَحِ رِّصْلٍ مَكْحُحٍ فِي أَهْنِ إِفِيَّ عَجْرَلٍ أَيَانُكُلِّ فَالْخَب

“Киноий лафзлар билан тушган ражъий талоқнинг хилофи ўлхамр. Чунки, улар сариҳ талоқнинг ҳукмида бўлиб, аввалги тушган боин талоққа илашади” (Раддул муҳтор).